

Heemkundekring Myerle

INHOUDSOPGAVE

Van de voorzitter	3
De H. Luciakerk en de Middel-eeuwse begraafplaatsen <i>Henk Simons</i>	4
De kwakzalvers <i>Hans van den Broek en Beppie van den Berk</i>	8
Heksen <i>Hans van den Broek en Beppie van den Berk</i>	12
Wat een spreker is die Jan <i>Rinie Weijts</i>	18

BESTUUR

Voorzitter:	Theo de Groof, 0492-662258
Secretaris:	Annie Berkers-Romonesco 0492-664118
Penningmeester	Giel Verest 0492-660978
Lid:	Lies Metternich-Heesakkers 0492-662654
Lid:	Mary Damen-v.d. Aa 0492-662571
Lid:	Peter van den Berk 0493-317920
Lid/notulist	Rinie Weijts 0492-662758

Voor het aanleveren van kopij geldt het volgende:

Kopij aanleveren als Word-document **zonder opmaak** met de extensie .DOC, .DOCX, of .TXT.
Foto's of illustraties **niet** insluiten in het word-document. Ik kan ze dan niet verwerken. Lever ze aan als apart bestand in .TIF of .JPG met een resolutie van ten minste 300 DPI. Als er een lagere resolutie wordt aangeleverd gaat dit zeer ten koste van de afdrukkwaliteit.

Redactie:

Marieke van de Konijnenberg
Carin Jansen
Rinie Weijts

Redactieadres:

Annie Berkers-Romonesco
Burgemeester van Lokvenstraat 135
5731 LT MIERLO
tel.: 0492-664118
E-mail: Annie.Berkers@Onsbrabantnet.nl

VAN DE VOORZITTER

De vorige uitgave van de Myerlese Koerier was een themanummer, gewijd aan de belangrijkste werkgever die Mierlo gekend heeft: De N.V. Mierlosche Katoenmaatschappij v/h Ign. De Haes, in de volksmond beter bekend als “De Haes”.

De uitgave die u nu ontvangt bevat weer een aantal artikelen van verschillende aard.

Rinie Weijts heeft een interview met een van onze leden Jan Hendrix. Jan haalt herinneringen op uit zijn jeugd. De oorlog speelt daar een grote rol in. Het is van groot belang dat deze verhalen op papier gesteld worden nu dat nog kan. Wij doen dan ook een beroep op alle leden om te kijken of zij op dit gebied een bijdrage kunnen leveren.

Vorig jaar geleden hield Hans van den Broek een lezing voor onze vereniging over “Koorts en Honger”. Naar aanleiding van deze lezing publiceerde hij in de laatste uitgave van vorig jaar al een artikel met de titel: “Bijgeloof”. In deze Koerier plaatsen wij twee vervolgartikelen van hem en Beppie van den Berk. In één van de artikelen nemen zij de kwakzalvers en in het andere de heksen onder de loep.

Henk Simons heeft een artikel geschreven over de H. Luciakerk en de middeleeuwse begraafplaatsen. Hij schrijft over de relatie die er volgens hem bestaat tussen de plaats van onze kerk en de begraafplaatsen die bij de diverse opgravingen aan het licht zijn gekomen.

Allemaal artikelen die de moeite waard zijn om te lezen!

De redactie.

DE H. LUCIAKERK EN DE MIDDELEEUWSE BEGRAAFPLAATSEN.

1. Inleiding.

In het verleden zijn er door de Heemkundekring Myerle (HKM) nabij de H. Luciakerk van Mierlo verschillende noodopgravingen uitgevoerd. Ook hebben leden van onze vereniging daar assistentie verleend bij opgravingen, welke werden uitgevoerd door Opgravingsbedrijf BILAN en de Universiteit van Amsterdam (UVA).

Tijdens deze opgravingen kwamen niet alleen aardewerkscherven, maar ook bewoningssporen zoals huisplattegronden en waterputten aan het daglicht. Deze vondsten zorgen er voor dat we een steeds duidelijker beeld krijgen van het middeleeuwse Mierlo.

De resultaten van recente opgravingen bij Zorgcentrum Bethanië en achter Partycentrum De Mona en de resultaten van eerdere opgravingen bij het kerkhof en de kerk tonen aan, dat er onder de archeologische relictten opmerkelijk veel grafvondsten zitten. Tegenwoordig zijn archeologen steeds meer op zoek naar de mens achter deze archeologische relictten. Dit gegeven was voor mij de aanleiding om eens na te gaan of er mogelijk een relatie bestaat tussen deze begraafplaatsen en de nabijgelegen H. Luciakerk. Allereerst geef ik echter een overzicht van het grafcultuur in de herinneringscultuur voor de relevante perioden voor dat gebied. Verder wordt bekeken wat hiervan terug te vinden is bij de begraafplaatsen nabij de kerk.

2. Grafcultuur in de herinneringscultuur door de eeuwen heen.

Wanneer iemand komt te overlijden, dan volgen vaak een aantal gebeurtenissen elkaar in een bepaalde volgorde op. Eerst wordt de overledene zijn of haar mooiste kleren aangetrokken en wordt hij vervolgens in zijn huis opgebaard, zodat familie en vrienden afscheid kunnen komen nemen. Op de dag van de begrafenis wordt hij dan op de een of andere wijze naar de parochiekerk vervoerd.

Daar zal een priester samen met de gelovigen bepaalde rituelen uitvoeren en vaak wordt er zijn lievelingsmuziek gespeeld. Vervolgens wordt hij naar een begraafplaats vervoerd, waar de priester bepaalde gebeden zal uitspreken en vastgelegde

rituele handelingen zal verrichten, waarna de nabestaanden de gelegenheid krijgen om afscheid te nemen. Hierna zal de overledene ter aarde worden besteld (lijkbegraving of **inhumatie**).

Ook worden er soms persoonlijke dingen mee het graf in gegeven, waaraan de overledene tijdens zijn aardse leven erg gehecht was. Bij inhumatie wordt de dode vaak begraven in een graf, dat te midden van een rij graven is gelegen. Later kan het graf dan worden afgedekt met een grafsteen. Ook is het mogelijk dat de dode wordt verbrand (lijkverbranding of **crematie**). Hierna wordt de as van de overledene in een urn bewaard of uitgestrooid op een plaats, die voor hem een bijzondere betekenis had.

Zo zou tegenwoordig een begrafenis er uit kunnen zien. Wat er gebeurt tussen het moment van overlijden en het moment dat er een gedenksteen op het graf wordt geplaatst, noemen we de **herinneringscultuur**, die door de overledene dan wel door de nabestaanden kan zijn bepaald. Wat er zich vervolgens op de begraafplaats afspeelt noemen we de **grafcultuur** in die herinneringscultuur [1]. In het verre verleden gebeurde dit niet anders. Voor een aantal perioden, welke relevant zijn voor de grafvondsten in het gebied nabij de H. Luciakerk, wordt de grafcultuur in de herinneringscultuur voor onze regio beschreven.

Late IJzertijd 250 - 50vChr.

In de Late IJzertijd wordt de overledene op een brandstapel verbrand (gecremeerd). Indien hij na zijn dood bijgiften meekrijgt, dan worden deze soms mee verbrand maar soms worden ze ook onverbrand mee in het graf gelegd. Na de lijkverbranding worden de crematieresten niet in een urn, maar in een linnendoek verzameld. In een grafveld, waarvan iedereen binnen de dorpsgemeenschap precies weet wie waar begraven is, worden de resten geplaatst waarna hierover een lage ronde heuvel wordt opgeworpen. Deze grafheuvel wordt vervolgens omgeven door een kleine ondiepe greppel, die soms op één plaats onderbroken is. Voor belangrijke personen worden grote heuvels opgeworpen en de bijgiften zijn vaak talrijker en kostbaarder.

Romeinse tijd 50vChr. – 4e eeuw.

Net als in de IJzertijd worden de doden ook in de Romeinse tijd gecremeerd. De bijgiften worden

nu echter onverbrand mee in het graf gelegd. Hierover wordt een lage ronde of vierkante heuvel opgeworpen, waarna een ondiepe greppel het geheel omgeeft.

In Mierlo zijn rondom de kerk geen graven uit deze periode gevonden. Het dichtstbijzijnde grafveld ligt in Brandevoort - Kranenbroek [2].

Vroege Middeleeuwen 4e eeuw - 725nChr.

In de 4e eeuw nChr worden er in onze regio hoofdzakelijk crematiegraven aangelegd, welke geen urn maar wel bijgiften bevatten. Deze bijgiften kunnen bestaan uit vaatwerk om uit te eten en te drinken. In de graven van mannen worden bovendien nog wapens (mes, zwaard, bijl, pijl, etc.) gelegd en in vrouwengraven sieraden (kralen, toiletartikelen, etc.). Daarnaast worden er tijdens archeologische opgravingen nog elementen van de klederdracht teruggevonden. Voor een vrouwengraf kan dit een mantelspeld (fibula) zijn en voor een mannengraf kunnen het de restanten van een gordel zijn.

Merovingische tijd (575 - 725 nChr.)

In de Merovingische tijd verandert de grafcultuur echter. In plaats van crematie- worden er nu vaker inhumatiegraven aangelegd, welke in bepaalde regio's vaak Noord-Zuid worden georiënteerd en waarbij het hoofd van de overledene naar het zuiden wordt gelegd. Het einde van de Merovingische tijd vormt een periode, waarin de graven Oost-West

zijn georiënteerd en ook dicht tegen elkaar in rijen worden aangelegd. Tevens wordt de overledene met het hoofd naar het westen begraven waarbij men aanneemt, dat dit onder invloed van het Cristendom is gebeurd.

De reden hiervan is, dat de doden op de dag van het Laatste Oordeel uit hun graven zullen ontwaken en zij vervolgens in het oosten de verrezen Christus zullen zien. Naarmate de tijd vordert zien we, dat er als eerste geen vaatwerk meer wordt meegegeven. Na 725 nChr. worden er helemaal geen bijgiften meer meegegeven, maar soms treft men in de graven nog kledingelementen aan. Dit geldt niet alleen voor onze regio maar ook in het aangrenzende Duitse Rheinland [3].

Vroege Middeleeuwen 725 - 900 nChr.

In de **Karolingische tijd** worden de overledenen nog steeds Oost-West begraven. Een enkele keer worden er nog kledingelementen gevonden maar in toenemende mate worden er munten in de graven aangetroffen. De graven liggen nu niet meer keurig in rijen, maar worden schijnbaar willekeurig in groepen aangelegd. Ook het achterwege blijven van bijgiften, dat overigens bijna overal in West-Europa gelijktijdig gebeurt, wordt gezien als een toenemende invloed van het Christendom.

In de eerste Christelijke kerken buiten onze regio werden de doden vaak in de kerk begraven, wat leidde tot overvolle kerken en kapellen. Dit gegeven dwingt de Kerk en de wereldlijke overheid ertoe,

Periode	Grafcultuur		Bijgiften
Late IJzertijd 250 – 50vChr.	Crematie	Geen urn linnendoek	Afhankelijk van status
Romeinse tijd 50 vChr. - 4e eeuw	Crematie	Urn Grafmonument	Vaatwerk Glaswerk Wapens
Vroege Middeleeuwen 4e eeuw – 575nChr.	Crematie	Geen urn Gordel Klederdracht Rijengraven	Vaatwerk Wapens Sieraden
Merovingische tijd 575 – 725nChr.	Inhumatie Noord-Zuid Oost-West	Gordel Klederdracht Doodskist	Wapens Sieraden
Karolingische tijd 725 – 900nChr.	Inhumatie Oost-West	Graven in clusters Doodskist	Geen
Volle Middeleeuwen 10e – 11e eeuw nChr.	Inhumatie Einde grafveldcultuur	Begin kerkhofcultuur	Munten

om begraven in de kerk te verbieden, al maakt men soms een uitzondering voor geestelijken en de stichter van de kerk [4]. Over de vóór Christelijke graf- en herinneringscultuur uit deze periode weten we maar weinig. Uit de wetgeving van de kerkelijke- en de wereldlijke overheid kunnen we opmaken, hoe de grafcultuur er aan het einde van de 9e eeuw uitzag. Zo mogen leken die de dodenwacht houden: “geen duivelse liederen zingen, drinken of grappen maken over de dode, alsof men zich over diens dood verheugt.” Ook mag men: “geen dansen ten uitvoer te brengen, die de heidenen onder aanvoering van de duivel hebben uitgevonden”.

Volle Middeleeuwen 10e - 11e eeuw nChr.

De 10e en 11e eeuw vormt de periode waarin er een einde komt aan de grafveldcultuur en in onze regio worden dan de eerste kerken gesticht (Aalst, Woensel). Steeds vaker is te zien dat een graf, dat in die periode wordt aangelegd, een oudere begraafing oversnijdt.

De oorzaak hiervan lijkt te zijn:

- import van vreemden
- minder / geen respect voor overledenen
- gewijzigde instelling tot de dood of graven
- uitbreiding van het Christendom
- plaatsgebrek

Bij de heidenen gaat de mens bij zijn overlijden over van het ene naar het andere leven (Walhalla of de eeuwige jachtvelden), waarbij dat andere leven geen relatie meer heeft met zijn vorige leven. Voor de gelovige Christenen betekent de biologische dood niet het begin van een nieuw en volledig ander leven. Voor de Kerk hangt de zielerust van de overledene in een volgend leven niet alleen af van het leven dat hij tijdens zijn aardse bestaan heeft geleid, maar ook van de hulp die de overledene van zijn nabestaanden krijgt door hun vasten, bidden en het noemen van de naam van de overledene (b.v. de litanie van Allerheiligen).

Het grote verschil met de grafculturen van de Merovingische en Karolingische tijd is, dat de overledenen nu niet meer ver van de bewoning worden begraven, maar dat ze een onderdeel zijn van die gemeenschap. Daarom moeten de overledenen dicht bij de nabestaanden blijven en omdat de kerk midden in die gemeenschap staat, moeten ze zo dicht mogelijk bij de kerk komen te liggen. Dit is één van de redenen, waarom er rondom kerkgebouwen in de 10e eeuw de eerste kerkhoven verschijnen.

Ondanks het feit dat de Kerk het begraven van de overledene in de grafvelden van de heidenen ontmoedigt, neemt men aan dat beide grafculturen een tijd lang naast elkaar zijn blijven bestaan. Bestaande heidense grafvelden blijven echter gerespecteerd. Worden er tijdens de bouw van een kerk desalniettemin graven binnen de kerk aangetroffen, dan worden deze naar het kerkhof buiten de kerk verplaatst.

3. Aan graven gerelateerde archeologische vondsten.

Rondom de H. Luciakerk zijn de afgelopen jaren tijdens archeologische opgravingen de volgende aan graven gerelateerde vondsten aan het daglicht gekomen:

1. Als gevolg van de uitbreiding van het plein voor het Patronaat, moest een deel van het voormalige kerkhof, dat in het verleden rondom de H. Luciakerk lag, worden geruimd. In oktober 2004 hebben leden van de HKM hier een noodopgraving uitgevoerd [5]. Hierbij zijn, behalve Laat Middeleeuwse bewoningssporen, ook 2 grafcircels en wat crematieresten aangetroffen. Omdat hierbij geen urnen werden aangetroffen wordt verondersteld, dat deze crematiegraven uit de **Late IJzertijd** dateren. In de Middeleeuwen werden deze graven bij de aanleg van het kerkerrein doorsneden. Dit feit toont aan dat er, ten gevolge van de Grote Volksverhuizing, een discontinue bevolkingsopbouw was opgetreden, anders had men n.l. ongetwijfeld geweten waar zich deze graven hadden bevonden.

2. In verband met de voorgenomen uitbreiding van het kerkhof hebben leden van de HKM in maart 1996 aan de zuidzijde een noodopgraving uitgevoerd. Hierbij kwam, behalve een Middeleeuwse boomstam waterput, ook een glazen kraal aan het daglicht. Deze glazen kraal kon worden gedateerd in het laatste kwart van de 7e eeuw (**Merovingische tijd**) [6]. Aangezien er niet ver verwijderd van deze vindplaats meerdere graven uit verschillende perioden zijn aangetroffen, wordt verondersteld, dat het hier gaat om een bijgift van een Merovingisch vrouwengraf.

3. Op de plaats waar de nieuwbouw van Het Hof van Bethanië was geplanned, werd in december 2008 en januari 2009 door het Opgravingsbedrijf BILAN, ondersteund door leden van de HKM, een archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Hierbij kwamen, behalve bewoningssporen (huisplattegrond en waterput) uit de Karolingische tijd ook een inhumatiegraf te voorschijn. In het graf was een afdruk van een menselijk skelet te zien, waarbij een wapenuitrusting lag, bestaande uit een sax, een mes en een riembeugel.

Op deze plaats is een man begraven met zijn wapens in een houten kist. Aan de hand van de bijgiften (sax, mes en riembeugel) konden dit graf worden gedateerd in het midden van de 8^e eeuw de (**Merovingisch**). Een naastgelegen spoor lijkt ook de restanten van een kist te bevatten, maar een skelet of grafgiften ontbreken [7]. Omdat deze graven aan de rand van het opgravingsvlak nabij de Heer van Scherpenzeelweg lagen, konden ze niet verder worden onderzocht.

4. In een bouwput aan de noord- en oostzijde van Partycentrum De Mona werden in december 2009 door leden van de HKM en een team van de Universiteit van Amsterdam (UVA) 15 graven gevonden. Alhoewel bijgiften ontbraken, was toch iets van de toenmalige grafcultuur zichtbaar.

De graven waren n.l. allemaal inhumatie graven welke O-W waren georiënteerd, waarbij men de overledene met hoofd naar het westen heeft gelegd. Om die reden zijn de graven gedateerd in de **Karolingische tijd**. Tijdens de opgraving is er 1 nagel gevonden in de restanten van een vergane doods-kist. Hierdoor weten we, dat men in die tijd een rechthoekige kist van planken heeft gemaakt. In deze doods-kist heeft men de overledene in gestrekte rugligging gelegd.

In het verleden werden echter ook doden zonder kist begraven, hiervan getuigen enkele graven bij De Mona. Daarna hadden de nabestaanden de keuze om de handen van de overledene gevouwen op het bekken of langs het lichaam te leggen. Dit laatste heeft men in Mierlo toegepast.

De grafcultuur komt ook tot uiting in de manier, waarop men het graf heeft gedolven. Hierbij had men de mogelijkheid om simpelweg een rond gat te graven of een rechthoekige kuil. Bij De Mona heeft men een rond gat gegraven, waarin vervolgens de kist O-W werd geplaatst.

Daar waar men bij archeologische vondsten uit de Merovingische tijd nog restanten van kleding (mantelspelden, kralen, etc.) vond, ontbraken deze geheel bij vondsten uit de Karolingische tijd.

Vermoedelijk heeft men bij het begrafenisritueel de overledene in doeken gewikkeld, waardoor er tijdens de archeologische opgraving geen restanten meer zijn aangetroffen.

Werden de graven in de voorafgaande Merovingische tijd nog in rijen aangelegd, de graven bij de De Mona zijn schijnbaar willekeurig gedolven. Vermoedelijk hebben we hier te maken met families, waarvan de leden min of meer bij elkaar zijn gelegd.

Oudere Merovingische begraafplaatsen schijnt men in die tijd in het landschap nog herkend te hebben en deze begraafplaatsen lijken op de nabestaanden een grote aantrekkingskracht te hebben bezeten. Bij De Mona overlappen meeste graven elkaar niet en dat betekent, dat ze in het veld duidelijk zichtbaar moeten zijn geweest.

Net als tegenwoordig hadden sommige mensen na de dood de behoefte om zich van anderen te onderscheiden. Binnen dit Karolingische grafveld onderscheidde 1 graf zich van de rest voor wat betreft de afstand tot de andere graven en de diepte er van. Misschien is dit binnen deze gemeenschap een belangrijk persoon geweest.

4. Plaats van de H. Luciakerk

We hebben gezien dat de begraafplaatsen uit de IJzertijd, de Merovingische- en de Karolingische tijd dicht bij de H. Luciakerk liggen. Misschien was de reden, dat dit een opvallende plaatst in het landschap was of wilden de lokale machthebbers met deze begraafplaatsen tot uitdrukking brengen dat dit hun land was. Van de periode, die na de Karolingische tijd volgt, weten we niet veel.

Vermoedelijk doet het Christendom in de 10^e eeuw in onze regio (Aalst en Woensel) zijn intrede en worden de eerste houten kerkjes gebouwd, die later worden vervangen door (tuf-)stenen gebouwen. In Mierlo is, tijdens de archeologische opgraving achter Partycentrum De Mona, een stuk tufsteen gevonden in de Karolingische laag. Of dit stuk tufsteen afkomstig is van de eerste stenenkerk blijft gissen.

Na de Karolingische tijd moeten we een paar honderd jaar wachten, voordat we weer iets over dit gebied te weten komen. In de 1256 sticht de toenmalige Heer van Mierlo hier op eigen grond een z.g. eigenkerk, waarvan hij het benoemingsrecht

bezat. Nu rijst de vraag: waarom koos hij juist deze plaats uit? De Heren van Mierlo hadden van de Hertogen van Brabant een groot deel van Mierlo in leen gekregen. Daarnaast bezaten zij in Mierlo echter ook gronden, welke hun persoonlijk eigendom waren (allodiaal goed).

Deze gronden waren door hen afgepaald en een groot deel daarvan was gelegen ten westen van de lijn: Kerkstraat – Heer van Scherpenzeelweg. Van andere plaatsen in Brabant weten we dat kerken, waarvan de geschiedenis terug gaat tot de Vroege Middeleeuwen, vaak werden geplaatst op een waterscheiding. Dit geldt ook voor de H. Luciakerk, die op de waterscheiding van de Aa en de (Kleine) Dommel is geplaatst. Deze waterscheiding loopt ongeveer vanaf het voormalige gemeentehuis van Mierlo, via de Wilhelminastraat en de Daemenstraat naar de Molenheide.

Dit betekent dat men deze kerk in het verleden ook in meer westelijke richting (Daemenstraat) op de waterscheiding en op eigen grond had kunnen bouwen. Toch heeft men er om de een of andere reden gekozen voor een plaats, die dicht bij of in het grafveld lag.

De reden hiervan zou kunnen zijn:

1 In Volle Middeleeuwen (900 – 1250), wanneer de organisatie van de Kerk in onze streken al begint te functioneren, deed de Kerk moeite om de grafcultuur te monopoliseren en de zorg voor de doden naar het kerkgebouw te verleggen. Daarom werd de kerk gebouwd op een plaats die al van belang was voor de begraafcultuur: n.l. het grafveld (indien het schip niet naar de wal komt, dan komt de wal wel naar het schip).

2 Binnen een grafveld heeft een lokaal machthebber voor zich zelf een groot grafmonument gebouwd. Dit wordt door de nabestaanden druk bezocht en groeit na verloop van tijd uit tot een heidense cultusplaats. De Kerk heeft hier vervolgens de eerste kerk overheen gebouwd. Soortgelijke situaties vinden we in het Duitse Rheinland en in België.

In het Rheinland bevinden zich kerken waarvan de geschiedenis teruggaat tot de Romeinse tijd. Verschillende van deze kerken (o.a. in Xanten en Keulen) blijken in Romeinse grafvelden te liggen. Ook in België liggen oude kerkterreinen, waarvan de oorsprong ligt in een grafveld [8]. Uit

archeologisch onderzoek blijkt regelmatig, dat het eerste gebouw niet een kerk, maar een heidense cultusplaats was.

3 De grafvelden liggen relatief hoog op de waterscheiding van Aa en (Kleine) Dommel. Door deze markante plaats voor de graven te kiezen, tonen de lokale machthebbers aan, dat zij bepaalde rechten hebben over land, welvaart en sociale groeperingen. De Kerk wil deze positie van deze machthebbers overnemen door in het centrum van die macht een kerk te plaatsen.

Dit zouden redenen kunnen zijn waarom de H. Luciakerk naast de heidense grafvelden ligt. In die Volle Middeleeuwen respecteerde men nog de heidense grafvelden. Wanneer we er van uitgaan gaan dat de H. Luciakerk na het jaar 1000 nChr. is gebouwd, is de kans klein, dat er zich binnenin het kerkgebouw nog Merovingische- of Karolingische graven bevinden.

Indien deze desondanks tijdens de bouw van de kerk in de weg lagen, heeft men die vaak verplaatst. Hoe de eerste kerk, die door de Heren van Mierlo werd gebouwd, er uit heeft gezien weten we niet. Ook weten we niet of de kerk van 1256 een houten- of een tufstenen voorganger heeft gehad. Archeologisch onderzoek in en rond de kerk moet hierin opheldering brengen. Wel weten we uit de vondst van 12^e eeuwse huisplattegronden, dat deze kerk destijds midden in de Mierlose gemeenschap stond.

Bronnen:

- [1] Jarnut, Jörg, 2003. *Erinnerungskultur im Bestattungsritual.*
- [2] Jong, Theo de, 2012. *Archeologisch onderzoek Brandevoort gereed.* (www.helmond.nl)
- [3] Siegmund, Frank, 1993. *Kulturlandschaft und Bodendenkmalpflege am unteren Niederrhein.*
- [4] Karel de Grote: *Aachener Synode van 809*
- [5] Baaren, C. van, 2004. *ARCHIS vondstmelding 2 november 2004.*
- [6] Professor, F. Siegmund, Basel. *Determinatie van de Merovingische glaskraal.*
- [7] *BILAN-BAAC Rapport 2011/B1425 Geldrop-Mierlo (NBR) -3, Huize Bethanië.*
- [8] Mertens, J. 1976, *Tombes mérovingiennes et églises chrétiennes, Arlon.*

Henk Simons

De kwakzalvers

“Elke minuut wordt er wel een sukkel geboren, maar elk uur komt er ook een schurk ter wereld om zich te ontfermen over 60 sukkel.”

Lieden die van oudsher leven van het bijgeloof zijn de kwakzalvers. Ze boden hun wondergeneesmiddelen en levenselixers aan op kermessen en markten en waren een concurrent voor de gevestigde geneesheren. Vanaf het begin van de 18e eeuw maakten de kwakzalvers een toenemend gebruik van de advertentiemogelijkheden in de couranten. In feite is de commerciële reclame en publiciteit in kranten, op reclamezuilen en wandborden, uitgevonden door de kwakzalvers. Reeds in 1741 wordt 25% van alle advertentieruimte in kranten ingenomen door kwakzalversmiddelen. Soms werkten kwakzalvers samen met boekhandelaren, bij wie hun wondergeneesmiddelen ook verkrijgbaar waren.

Enkele elementen uit de werkwijze van de kwakzalver. Kwakzalvers probeerden hun publiek te overtuigen door middel van officieel ogende cer-

Kwakzalver op een boerenkermis
(prent van Adriaen van Ostade van Ostade 1601-1685)

tificaten en aanbevelingen van geleerden, vorsten en hoge geestelijken.

Zij schermde met namen van hoogadelijke personen die zij behandeld hadden. Tezelfdertijd maakten zij goede sier met tevredenheidsbetuigingen van verre buitenlandse prinses. Vaak lieten zij tijdens een sessie achteloos de naam van een bekend persoon vallen om indruk te maken.

Tallos zijn de opmerkingen dat ze het niet om het geld doen: nagenoeg altijd bezweert een kwakzalver dat, als een middel of behandeling niet werkt, uitgegaan wordt van het principe: Niet goed geld terug. Helaas is het meestal: niet goed geld kwijt!

Dokters speelden soms het kwakzalversspel mee door hun naam aan een middelje te lenen dat op kermessen aan de man werd gebracht. Maar op een gegeven moment hadden veel vooral zichzelf respecterende dokters wel een pilletje of zalfje met hun eigen naam op de markt gebracht. In het algemeen tolereerden echte dokters en kwakzalvers elkaar in de 18e eeuw.

Kwakzalvers bezitten door hun ervaring vaak goede mensenkennis. Ze weten dat ze, verzekerd van hun eigen kunnen, brutaal en zonder enige zelfkritiek, haast roekeloos, moeten optreden om succes te hebben. Ze spelen in op de religieuze gevoeligheden van hun publiek en tonen hierbij zowel echte als valse vroomheid. Een kwakzalver is zeer charmant en vleiend naar vrouwen toe, met name als hij praat over onvruchtbaarheid. Zonder uitzondering is hij goed gebekt en hij gebruikt om indruk te maken pseudologismen (*nieuwe nepwoorden*) naast imponerende kleding of attributen. Gediensstig personeel dat om hem heen zwermt draagt ook bij aan het verhogen van zijn status. Daarnaast prijzen kwakzalvers zichzelf ongeremd de hemel in en beladen zich met onechte titels en onderscheidingen

Het Nederlandse woord kwakzalver komt simpelweg van het woord kwaken als de eenden: kwakzalvers prezen namelijk hun waar luidkeels aan. En hun spullen waren werkelijk overal goed voor.

Een bijkomend voordeel van de geschiktheid van hun middelen “tegen alle kwalen” was ook de anonimiteit die dit alles kunnen opleverde. Want aan de man of vrouw die vanuit het massaal toegestroomde publiek een zalfje of drankje kocht, kon men niet zien van welke kwaal hij of zij last had. Dat kon zowel “rugpijn van het boeren als syfilis van de

hoeren” zijn. Vandaar de opmerking : “Wat goed is voor alles, deugt meestal nergens voor.”

Vondel schreef over de kwakzalvers dat iemand kan “zwetsen gelijk de quackzalvers om hun zalfpoten venten”. Maar ondanks hun breedsprakigheid keert langzaam in de loop der eeuwen het tij en gaat men kwakzalvers buiten het dorp houden. Vooral als weer eens eerbare burgers blijken te zijn opgelicht met dure spullen die niet werken, komt er weer een aantal overheidsmaatregelen los.

Zo worden bijvoorbeeld op de kermis van 1811 te Den Bosch uitdrukkelijk: “kwakzalvers, planeetlezers of horoskooptrekkers, rijfelaars, draaiborden, loterykramen en diergelykens” buiten de stad gehouden, evenals bedelaars en vagebonden. Eerbare schoenpoetsers en venters mochten wel de stad binnengaan.

De laatste bekende kwakzalver: Sequah

Een van de beroemdste en laatste rondreizende kwakzalvers was de Engelsman Charles Davenport die zich Sequah noemde. Hij reisde in 1891-1893 met veel bombarie in Nederland rond. Hij overleed straatarm 93 jaar oud te Southampton. Laten wij aan de hand van zijn voorbeeld eens kijken naar het kwakzalversbestaan.

Sequah hield in 1891 een intocht in ons land met een onvoorstelbaar schouwspel. Deze grote wonderdokter was gezeten in een gouden praalwagen. De koetsier droeg een uniform, volop versierd met goudstiksel en ter weerszijden van hem stonden grote vergulde beelden op de koets. Op de banken zaten vier door het leven getekende mannen met prairiehoeden op, die vrolijk wuifden en overal reclamebiljetten uitstrooiden. Aan de zijramen van de door zes sierlijke paarden getrokken wagen was met grote letters reclame voor Prairieflower en Sequaholie aangebracht.

Bij het binnenkomen in de zaal werden de bezoekers meteen vergast op vrolijke muziek, gespeeld door het zes man grote eigen Sequahorkest, uitgedost in mooie gewaden. Zijn naam lag op ieders lippen. In alle kranten waren zijn wonderbare genezingen vermeld.

Het volk kon dit alles tegen betaling van slechts enkele stuivers in stampvolle zalen zelf gaan aanschouwen. Bij zijn voorstellingen zag men kreu-

pelen hun krukken wegwerpen, zieken opstaan van hun bed en uitgelaten ronddansend geld verdelen onder de armen, geld dat Sequah zelf hun daarvoor gegeven had.

Veel van zijn effect dankte Sequah aan goed massagewerk met zijn oliemengsel. Hij genas dus menig reumatieklijder. Overal waar hij zich liet zien werd het een ongekende triomf. Maar zijn successen waren slechts van korte duur. Hij is nog een beetje bekend via een Kempisch volksliedje:

*Heb je 't al gelezen, in de Bossche krant
Sequah is gekomen, in ons vaderland
heb je kromme benen, jicht of reumatiek
ga naar Sequah henen, hij geneest je met muziek*

refrein

*nicola nicola hahaha, nicola nicola hahaha 2x
nicola was dronken, nicola was zat
hij had voor vijftien centjes, jenevertje gehad*

Sequah trad vaak op in een galakostuum, zo ook in 's Hertogenbosch en Eindhoven. Hij stond op een

Sequah in een met kralen geborduurde indianenkostuum.

verhoging voor een tent of in een zaal en verkocht met veel ophef en tegen een hoge prijs zijn wondermiddel tegen reumatiek (Prairie Flower). Hij schijnt bijzonder veel geld verdiend te hebben.

Zoals gebruikelijk voor wonderdokters behandelde hij armen en behoeftigen gratis. Maar voor een entree tot een voorstelling betaalde men 10 tot 25 centen. Zo zaten of stonden in 's-Hertogenbosch wel 2200 personen toe te kijken.

“ Met een stok in de hand sprak Sequah langen tijd in 't Engelsch, wat zijn tolk met korte zinnen vlug in Nederlandsch wedergaf.” Toen Davenport vertelde dat hij gekomen was om zieke mensen van hun kwalen af te helpen, klonk onverwacht uit de zaal de zware stem van een boer: “Dank je, Sequah!”

En prompt kon de eerste patiënt behandeld worden: 61 jaar en al drie jaar last van reumatiek in lendenen, heup en rug. Medische hulp had tot dusverre geen resultaat opgeleverd. Davenport vond het geen bijzonder zwaar geval en verzocht hem achter het gordijn op de behandeltafel plaats te nemen. Strompelend begaf de man zich naar die plek.

Terwijl de muziek vrolijke deuntjes ten gehore bracht werd hij door de heelmeester ingewreven en gemasseerd met Sequaholie. Na tien minuten verscheen hij weer op het toneel, sloeg zijn benen omhoog om aan te tonen, dat hij genezen was en zei tot het publiek: “Nu ben ik kant en klaar, geen strootje zit me meer in den weg.” Als beloning kreeg hij vijftientig gulden en terwijl hij zich een weg door het publiek baande om naar de uitgang van de zaal te gaan, rook iedereen de sterke geur van terpentijn.

Sequah legde uit, dat hij zonder winstbejag werkte, omdat de winst naar goede doelen ging. Hij beloofde nog diezelfde week een uitgebreide gratis maaltijd te verzorgen voor een honderdtal arme kinderen. Ze kregen aardappelen, vlees, gestoofde appels en peren, een glas melk en een stuk lekkere pudding met saus voorgeschoteld en als toetje enige flikjes.

Na afloop deelde mevrouw Davenport poppen, ballen en griffelkokers uit en ieder kind kreeg nog een dubbeltje. Als blijk van dank zongen de kleintjes uit volle borst het ‘Wien Neerlandsch bloed’, dat was toen ons volkslied. Na afloop van zijn seances

verklaarde Davenport dat hij meer moeite had gehad om de dames in de zaal hun mond te laten houden, dan om de patiënten te genezen.

Men hoorde dus muziek spelen als hij patiënten behandelde. Het was bekend dat hoe harder zijn ‘patiënten’ schreeuwden, des te harder de muziek speelde! Na afloop van een sessie werd een paard ingespannen en trok een hele meute volk in een fakkeloptocht het rijtuig met Sequah door vele straten naar zijn logement.

Sequah-olie

Rond 1892 sprak heel Nederland over de Sequah-olie en Prairie-flower. Vooral patiënten met reumatische aandoeningen zouden er baat bij hebben en velen schenen al genezen te zijn nadat het middel gedurende tien minuten op de zere plekken was ingewreven. Er was sprake van een van de eerste grote reclamecampagnes. Sequah's consult was gratis, alleen de olie hoefde maar betaald te worden.

Maar de Sequah-olie bestond uit niets anders dan terpentijn en vette slaolie of levertraan. Alle flesjes waren gearomatiseerd met sassafrasolie. Voor diegenen, die het middel zelf zouden willen bereiden, gaf de Vereniging tegen de Kwakzalverij het recept vrij:

“Men neme twee deelen terpentijn en één deel vette olie en eenige droppels vluchtige sassafrasolie. Slaolie is het beste, want levertraan riekt te onaangenaam en is er heusch niet bij noodig”. En verder: “Laat u niet beetnemen door 's mans behendigheit en gevatheid (want gevat is hij!); vermaakt u met de nagenoeg kostelooze vertooning, maar houdt uw geld in uw zak.”

Verder stonden er iedere dag waarschuwingen tegen Sequah in de krant:

*“Landgenooten !
Met PrairiePower (een aftreksel van rhabarber) zegt Sequah te kunnen genezen: Rheumatiek, Zenuwpijn, Jicht, Bronchitis, verkoudheit, Kramp, Hartklopping slechte spijsverteering, Gal en alle andere ziekten van Maag. Lever en Ingewanden. Verder Wormen bij kinderen, ook Mannen- en Vrouwenziekten.
Met de Sequah-olie (olie en terpentijn) zegt hij*

te kunnen genezen: Heupjicht, Rheumatiek, Zenuwpijn, Spit, Zomersproeten, Wintervoeten, gebarsten Handen. Aansteking der Longen, Oorpijn, Doofheid, Kiespijn, Pleuris, Keelontsteking of Croup. Beten van Slangen, Liesbreuken, Toevallen, Oogziekten en Paardenziekten.

Wie zoo dom is dien onzin te gelooven, brenge zijn geld maar naar die Kwakzalver. Verstandige menschen houden hun geld in den zak."

Gemeld werd dat het Sequah er uitsluitend om te doen was om flesjes met olie aan de man te brengen. Eén flesje kostte één gulden vijfentwintig en dat was een behoorlijk bedrag, zeker als we weten dat een arbeider een weekinkomen van vijf gulden had.

De bedrieger bedrogen.

Intussen werden de goed verkopende Sequahgeneesmiddelen nagemaakt. Sequah probeerde dit te voorkomen met gemarkeerde flesjes. Maar de vervalsers kochten de lege flesjes op en vulden die zelf!

Toen de belangstelling voor Sequah was weggeëbd verdween hij vanzelf weer uit ons land.

We besluiten het verhaal over Sequah met een variant op het eerder genoemde liedje:

*Sequah is gekomen,
En wat heeft hij gedaan?
Hij heeft de dubbeltjes genomen,
de lammen laten staan.*

Hans van den Broek en Beppie van den Berk

HEKSEN

Vroeg donker, nog geen blad aan de boom. Als het dan ook nog stormt en de takken je tijdens een boswandeling om de oren vliegen, dan kost het niet veel moeite om je voor te stellen dat onze voorouders in heksen geloofden. Heksen die bij zulk weer op hun bezemsteel naar een heksenkring vlogen om collega's te ontmoeten en geheime recepten uit te wisselen. In feite waren de vrouwen die vroeger voor heks werden versleten vaak kruidenvrouwen, die alles van planten en hun toepassing ervan wisten.

Voor hun recepten werden onder andere planten met een hallucinerende werking gebruikt. Het feit dat de brouwsels deels geneeskrachtig, deels giftig waren en er dus wel eens iets fout ging, deed menige kruidenvrouw op de brandstapel belanden. Dat veel van hun kennis klopte, blijkt wel uit het feit dat door hen toegepaste kruiden zoals onder andere bilzekruid, wolfskers en doornappel in de hedendaagse farmaceutische industrie worden gebruikt.

“Mijn schoonmoeder heeft een ongeluk gehad: ze is met haar bezemsteel tegen de kerktoren aangebots”. Tegenwoordig kunnen we grapjes maken over heksen maar dat was vroeger beslist niet het geval. Het hiervoor gemaakte grapje had in de zeventiende eeuw zeker niet door de beugel gekund.

Zo werd in Deurne in 1626 Maria Meulendijks ziek nadat ze een drankje had gedronken dat ze gekregen had van huisvrouw Jen, Maria sterft korte tijd later. Door de familie van Maria worden huisvrouw Jen met haar dochter ervan beschuldigd dat ze mensen betoveren, en dat ze met de “zwarte kunsten besmet waren”. Jen en haar familie pikken dit niet en spannen meteen een proces aan.

Hierbij moet opgemerkt worden dat in 1595 in het nabij gelegen Asten meerdere vrouwen valselijk ervan beschuldigd waren heks te zijn. Dit had in onze streek tot grote beroering geleid. De naam ‘heksentoren’ voor een bouwsel bij het Astense kasteel stamt nog uit die tijd. Die vrouwen waren wegens die valse aanklacht gevangen gezet en door de beul zwaar gefolterd. De schrik voor willekeurige beschuldigingen zat er dus diep in.

Eveneens in Deurne mocht in 1635 huisvrouw Willemken Leenders op straffe van een boete van 20 gulden niet meer rondbazuinen dat weduwe Christina Rutten een tovenaressen was. Ook niet dat

Christina door haar hand op beesten te leggen, die beesten had laten sterven.

Waarom heksen ongunstig bekend stonden

In de veertiende eeuw maakte de kerk al bezwaar tegen vrouwen die met de duivel contact hadden en dankzij de duivel de toekomst uit de hand konden lezen of met letters en of ringen om de nek het kwaad afweerden. De officiële vervolging van heksen begint in 1487. Twee Dominicaanse monniken, Henricus Krämer en Jacobus Sprenger geven op verzoek van de paus een handboek uit, de “Malleus malificarum” (heksenhamer). [1]

Met hulp van dit boek kon men heksen opsporen en kon men bij verdachte vrouwen herkennen of ze echt heks waren. Een van de zwaarste beschuldigingen aan het adres van een heks was het doden van nog niet of pas geboren kinderen. Die kindertjes kwamen daardoor in de hel terecht. Heksen hielpen dus het rijk van de duivel uit te breiden.

De gewone man hield heksen meestal verantwoordelijk voor ziektes en sterfgevallen. De aanklachten tegen deze vrouwen hebben grotendeels dezelfde strekking: betovering van mensen en vee. Niemand is veilig voor een beschuldiging. Wanneer iemand het in z'n hoofd krijgt een ander aan te klagen, dan staat die ander er slecht voor.

Wegens waarzeggen, duivelbannen en onttoveren krijgt men vaak levenslang. Als de melkproductie afneemt of als de melk is bedorven, wordt een beschuldigende vinger al snel uitgestoken. Een heks bederft volgens menige aanklacht: “mijn vrouw, mijn land en mijn vee. Mijn koeien zijn betoverd dat zij geen boter meer geven, en mijn hoenderen dat zij geen eieren meer leggen.”

Een heks brengt andere mensen schade toe zoals blijkt uit de bekende term ‘heksenschuß’ de pijnlijke scheut, het spit, in rug en been. Heksen konden onweer en bliksem naderbij laten komen of laten ontstaan. Ze stonden bekend als gifmengsters, deden aan waarzeggen en werden soms van kannibalisme beschuldigd. Overigens valt het op dat heksen vooral op het platteland en bijna niet in de stad gevonden werden.

Heks en erotiek

Omdat nagenoeg altijd vrouwen beschuldigd werden van contacten met de duivel en van hekserij, moge het wel duidelijk zijn dat er ook een seksuele component in het spel was. De meest erotische plek van de duivel was zijn zitvlak, en daaraan zouden de ontuchtige vrouwen dan ook veel aandacht besteden.

Op talrijke afbeeldingen uit de Middeleeuwen ziet men dat vrouwen knielen, om de duivel onder z'n staart te zien en zijn aars te kussen. De uitdrukking "leck mich am arsch" verwijst dus duidelijk naar de duivel.

Vrouwen die met de duivel gemeenschap hadden wisten allemaal te vertellen dat hij 'coude cullen' ofwel koude ballen had. De duivel zag er uit als een knappe jongeman en was in het zwart of rood gekleed. Hij droeg een hoed waarop witte of zwarte veren. Volgens menigeen noemde hij zich Lucifer.

Heksenzalf en heksendrank

Veel kennis over de bestanddelen van zogenaamde heksenzalven komt van de beroemde dokter Johannes Wier, rond 1550. Hij beschreef het gebruik van bilzekruid, dolik, scheerling, rode en zwarte papaver, nachtschade en opium in de heksenzalven. Anderen noemen: selderiesap, monnikskap, kalmoes, vijfvingerblad, doornappel en dollekervel.

Daarnaast werd vet gebruikt. Dit was of afkomstig van doodgeboren en ongedoopte of pasgeboren kinderen of van vet, dat was afgeschept van heet water waarin vlees kookte. Aan het heksenvet werden nog vleermuisbloed, hop, schraapsel van een kerkklok, de as van verbrande hosties en olie toegevoegd. De vier belangrijkste heksenkruiden wat betreft de psychische effecten waren bilzekruid, doornappel, alruin en wolfskers. Ze behoren tot de Nachtschade familie.

Allen die zich met heksenzalven insmeren en flink inwrijven krijgen een gloeiende huid, de zweetporiën gaan openstaan. Hierdoor en vooral ook door het smeren onder de oksel wordt de werking van de zalf sterker omdat ze dieper doordringt. Door de psychisch actieve stoffen in de heksenzalven kwam men in een vrolijke stemming. Velen dachten dat zij «begonnen te zwemmen als vissen

en met de vleugels te slaan als ganzen «of dat ze door de lucht vlogen».

Verder meende men lekker te eten, vioolspel te horen, te dansen en bij jonge knappe kerels te zijn die hen liefhadden. Maar vrouwen die aan hekserij doen zijn van nature geneigd alles te geloven wat ze niet bevatten kunnen. Wier meent stellig dat het merendeel van de heksen in meerdere of mindere mate demente vrouwen betrof.

De Zierikzeese arts Lemnius schrijft iets dergelijks in 1561, nl. dat: "vooral melancholische en oude hysterische vrouwtjes door de boze (de duivel) als geschikte werktuigen worden uitgekozen". Verder werden vooral prostituees, arme alleenstaande vrouwen en vroedvrouwen door de man in de straat al snel tot heks bestempeld.

Heksen waren niet zonder meer negatieve elementen in de samenleving. Er was ook een zekere behoefte aan hun aanwezigheid. Zij waren bijvoorbeeld de aangewezen 'deskundigen' in alle moeilijkheden en vraagstukken die met het geslachtsleven samenhangen. Onder andere brouwen ze liefdesdranken. Met name in Italië waren heksen in het algemeen meer bezig met liefdestoverij, waarnaar veel vraag was, dan met het veroorzaken van ziekte. Vermeldenswaard is de poging van de koning der Zweden, overigens zonder succes, in 1564 om met de hulp van 4 heksen de oorlog tegen de Denen te winnen.

Het feit dat veel heksen bekenden dat ze de vliegkunst meester waren, is behalve aan de hallucinerende effecten van de nachtschade planten ook toe te schrijven aan de foltering en waaraan ze bloot-

stonden. Het was gemakkelijker om de beul te vertellen wat hij wilde horen, dan liet hij je tenminste even met rust, dan hardnekkig te blijven ontkennen.

Het is goed mogelijk dat de 'heksen' het ook echt meenden. De genoemde hallucinogene planten wekken inderdaad de illusie van het vliegen op, zoals door een onderzoeker in 1902 werd uitgeprobeerd. Hij kreeg de wildste hallucinaties van waanzinnige dansen, wilde ritten en orgieën en sliep hierna 24 uur.

Tovenarij in Brabant, afweer tegen heksen

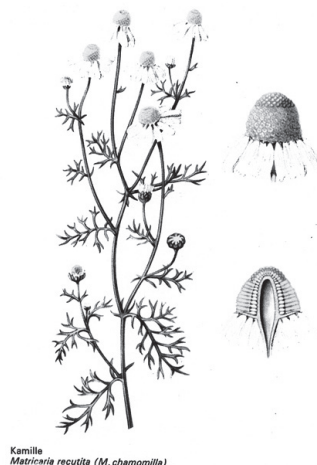
Onze illustere Hendrik Ouwerling heeft op een onbekende plek (te Deurne 17de eeuw?) een tekst gevonden, getiteld „over toverij” die weergeeft hoe men met heksen om kon gaan of ze kon herkennen. De tekst is aangevuld met opmerkingen van Sinnighe.

1. Als men een vrouw verdenkt van Tooverije, moet ge uw voeten dwars zetten in haar voetstappen en als ze dan omkijkt dan is zij een hexe. Op veel plaatsen was dit een algemeen bekend gebruik.
2. Maak met uw tenen een kruisteken op de grond. De verdachte vrouw zal dit teken vermijden en er niet overheen stappen.
3. Leg twee strootjes gekruist op de grond of onder de mat bij de deur, daar zal ze ook niet overheen lopen.
4. Als een priester in de mis “Dominus Vobiscum” zegt, zullen de heksen die in de kerk zitten een bijenkorf op hun hoofd hebben.
5. Als een heks u of uw kinderen aanraakt, moet je zeggen: “God zal het U lonen”. Daarmee breek je de toverkracht. Of raak het lichaam zelf hierna op een hogere plek aan.
6. Soms hebben heksen thuis een speelpop, waar in zij spelden steken. Mensen die zij haten krijgen dan pijn op de plek waar de naald zit
7. Heksen kunnen zich met hulp van de duivel veranderen in een zwarte kat. En verder ook in hazen, padden, ratten en mollen.
8. Als kinderen op straat een appel of een peer vinden, mogen ze die niet opeten, zonder vooraf te zeggen “in de name Gods”, en daarbij het kruisteken te maken, want vaak zijn deze vruchten door heksen neergelegd, om kinderen in hun macht te krijgen”
9. Leg voor de openingen van schuren en stallen

een gewijde palm. Zo kan geen heks uw stallen insluipen en uw vee met een kwade hand aanraken.

10. Leg in uw varkenskot een esenhouten kruisje op de vloer.
11. Leg onder de dorpel van uw deur een kruis, of het Sint Jans Evangelie of een zogenaamde kruisduit (met een kruis gemerkt muntstuk), om het kwaad verre te houden, of een kruissleutel.

Daarnaast waren enkele planten geschikt om heksen op afstand te houden zoals kamille en addertong (een varen die ook wel de lans van Christus wordt genoemd). Addertong was geschikt om “aen alle Tooveraers en Hexen hun macht te ontnemen en zich zelf tegen alle gevaar te beschermen”.

Omdat heksen, geesten en demonen niet tegen zout zouden kunnen, gebruikten de mensen zout als bescherming. Men strooide voor deuren een kring van zout alsook op andere plaatsen waar men in huis kon komen zoals de schouw en ramen. Zout werd als heilig beschouwd en men dacht dat men zo boze

geesten en heksen in de zoutkring gevangen kon houden. Als ze er toch probeerden uit te komen zouden ze zich zwaar verbranden.

Goedgelovige burgers gingen hun huizen tegen hekserij beschermen. Daarvoor werden planten als huislook, koningsvaren en vlier gebruikt. Ook blinkende voorwerpen zouden afwerende krachten hebben. Want heksen, zo werd gedacht, zijn bang voor hun eigen spiegelbeeld, zeker als het is vervormd.

Hierdoor ontstond het bekende gebruik van de zogenaamde heksenballen. Die hing men in de schouw van de haard zodat heksen niet via de enige opening in het huis naar binnen konden vliegen. Deze ballen zijn in gebruik vanaf de zestiende eeuw, omdat toen pas de Venetiaanse glasblazers de kunst om een holle glasbol te blazen onder de knie gekregen hadden. Deze glasbol werd aan de binnenkant voorzien van een spiegelende laag. Via de handelsroutes kwamen de bollen naar Nederland. Al spoedig kregen ze de naam heksenbal. In het Deurne van de twintiger jaren van de twintigste eeuw zijn nog enkele uitingen van bijgeloof bekend. Zo schilderde men pijn en boog boven de keldergraten "om de boze geesten te verdrijven"

Geneesmiddelen van heksen

Volgens de overlevering gebruikten heksen voor hun magische handelingen: oliën, zalven, poeders, potten met ongedierte, menselijke botten, toverkaarsen, wassen beeldjes met naalden doorstoken, ontvreemde hosties, kristallen spiegels, brieven van verbintenis met de duivel, alruinwortels, toverboeken en bezweringsformules. Heijlke uit Maarheeze vertelde (na een marteling door de beul) in 1595 hoe ze met haar moeder toverzalf maakte van naalden, spelden, zwart duivelskruid en in stukjes gesneden maag van een koe.

Heks en kat

Heksen brengt men altijd in verband met katten. Talloos zijn de verhalen dat een heks zich veranderde in een zwarte kat of dat een groep zwarte katten aangezien werd voor een stel heksen die bij elkaar waren gekomen met kwade bedoelingen. Mogelijk berust een deel van het geloof in heksen op resten van oude 'heidense' godinnen. Zo was Demeter een Griekse graangodin die zich soms ve-

randerde in een kat, net als de Romeinse godin Diana.

De kat was ook speciaal toegewijd aan de Keltische Moedergodin in Engeland en Ierland. Om verzekerd te zijn van een goede oogst moest men de Moedergodin een kat offeren.

In Amiens (Noord Frankrijk) werd nog in de 16e eeuw een kat dood-geslagen bij het oogsten van de laatste korenschoof en in de Vogezes heette het einde van de oogst "het doodslaan van de kat".

In het Belgische Ieper wierp men al in 1304 elk jaar een of meer katten van de toren. Dáár ligt de oorsprong van het kattenmeppen. Op verzoek van de protestantse dominees werd het katten knuppelen in 1660 in Helmond en later in Bakel, Milheeze en Deurne verboden.

Waarom kon men een heks herkennen?

"wegen, in water laten drijven of prikken op geheime plek-jes"

Om te onderzoeken of iemand de kenmerken van een heks had, had men in "de heksenhamer" meerdere methodes bedacht. Men meende stellig dat een heks typische kenmerken had. Om te beginnen was ze de helft lichter dan een gewoon mens. Dit, zo hadden de Dominicanen verzonnen, was te danken aan het sluiten van een verbond met de duivel. Andere geleerden beweerden dat 'Moeder aarde zo'n hekel aan heksen heeft dat ze deze afstoot'.

Om te zien of iemand een normaal gewicht had kon men hem gewoon op een weegschaal wegen. Soms werden die weegschalen echter door bedriegers vastgezet: men stelde dan vast dat de vrouw niets woog en dus kon vliegen. Een alternatief was de zogeheten waterproef: hierbij werd men alleen in een hemd gekleed om bedrog met gewichten uit te sluiten.

Daarnaast onderzocht een vroedvrouw de vrouwen op de intieme plekken om zeker te weten dat er niet met gewichten gesmokkeld werd. Voeten en handen werden daarop aan elkaar gebonden. Hierna werd de beschuldigde onverwacht het water ingestoten. Alle dikke mensen gingen, zoals te ver-

wachten is, meteen met hun stevige buik omhoog, op hun rug drijven. Wie zonk, werd opgehaald en terstond vrijgelaten en zelfs schadeloos gesteld.

Tot slot probeerde men of iemands lichaam gevoelloze plekje had of niet bloedde als men het met iets scherp stak. Als iemand geprikt werd en niets voelde en niet bloedde had hij een verbond met de duivel gesloten. Op zo'n plekje dat gevoelloos was groeide vaak haar, een duivels kenmerk. Vaak zocht men gericht naar zo'n ongevoelige plek op de linkerschouder.

Ook in Asten werd bij een verdachte vrouw, voor zij naar de martelkamer ging, het hoofd kaal geschoren. Dit werd gedaan om eventueel verborgen tekenen van de duivel niet over het hoofd te zien. Tijdens een ondervraging werd soms zelfs alle lichaamshaar afgeschoren om te zoeken naar een duivelsmerk.

Wie met de duivel een verdrag wilde sluiten, moest hem vier haren geven, als onderpand voor zijn ziel. Opvallend is de bewering dat de heksen geen van allen kunnen huilen. Het wordt een typisch kenmerk van heksen genoemd. Precies dit argument wordt tegen Judt van Dorren uit Mierlo [1595] gebruikt. Niemand "ziet haar ooit eens huilen, of enige uiting van verdriet maken zoals vrouwen meestal doen". Dat wordt bij deze krachtige vrouw dus tegen haar gebruikt.

Andere min of meer als typisch beschouwde kenmerken van een heks.

Daarnaast werden in de loop de eeuwen steeds meer andere tekens bedacht die zouden wijzen op het heks zijn.

Zo werd "een afkeer van mannen" opgenomen in het rijtje evenals "het niet vieren van kerkelijke feestdagen". Makkelijk was het bij de aanwezigheid van oudsher als ongunstig geduide uitwendige eigenschappen als "rood haar of linkshandig zijn en moedervlekken".

Evenmin was het gunstig als een vrouw een hekel had aan wassen en koken en zich duidelijk van kerken en kruisen afwendde.

De ogen van een heks

Naarmate iemand ouder wordt is de kans vrij groot dat de schoonheid van de ogen afneemt. Wie jarenlang boven rokerige vuren een potje kookt en

door de irritatie van de rook alsmaar in zijn ogen wrijft, krijgt vanzelf lelijke rode verschrompelde oograndjes. Neem daarbij het gegeven dat met toenemende leeftijd de pupildoorsnede door verlies aan rek alsmaar kleiner wordt en dan weet je meteen waarom oude mensen meestal nauwe 'kattenogen' hebben.

Maar had je de pech om lelijk uitzierende oogjes met rood ontstoken randjes te hebben en felle kleine pupillen dan was je natuurlijk op voorhand al verdacht. En reeds de blik van iemand met het *boze oog* bracht al ramp en onheil.

Hoe ongeremd de beschuldigingen werden, zien we in Roermond in 1613. Hier wordt Entjen Gilles tot 'prinsesse der tooveressen' bestempeld. Ze zou met haar trawanten tijdens 'afgrijselijke toverijen in het land van Gelder en Gulick' meer dan zeshonderd 'onnozele jonge kinderkens', meer dan vierhonderd oude mensen en meer dan zesduizend beesten hebben 'dood betoverd'. Verder zouden ze vijftig morgen akkerland en tweehonderd boomgaarden onvruchtbaar hebben gemaakt. Met 64 andere 'toveressen' komt ze op de brandstapel terecht in Roermond en omstreken.

In het denken over betovering ging men zelfs zover dat beukenhout niet goed genoeg gedacht werd om te dienen als basis voor de brandstapel, er moest nota bene speciaal eikenhout voor besteld worden. Maar het was voor veel mensen wel makkelijk: als je iemand tot heks aanwees, wist je wie je de schuld moest geven van alle ellende en ziekte die jou overkwam.

Daarnaast probeerden plaatselijke bestuurders van de hekserij te profiteren door zich de bezittingen van de zogenaamde heksen toe te eigenen onder het mom van een gerechtvaardigde bestraffing. Het vermogen van de veroordeelden werd geconfisqueerd en de rechters kregen als beloning voor hun diensten een gedeelte daarvan.

Als iemand niet door het vuur van de brandstapel ter dood werd gebracht maar door de galg of door worging dan werd hij soms met een hand en een voet die boven de grond uitstaken, begraven! In het gebied van het huidige Nederland zijn tot 1613 ongeveer 150 heksen ter dood gebracht

Een fraai voorbeeld van alledaagse angst en bijgeloof vinden we in het verhaal over de toverheks te Oerle. Deze oude vrouw, een heks zei iedereen,

woonde in een hut en hield daar kroeg. Er kwamen veel zware vrachtkarren langs. Maar wee de vreemde voerlieden, die het waagden voorbij te rijden, zonder daar geld te verteren! Dan zette zij haar gevaarlijke hond achter hen aan, of de paarden werden betoverd en konden niet meer voort. De voerman was in dat geval genoodzaakt om de heks iets te betalen en haar hulp in te roepen. “Bevreesd voor enig ongeval, gingen dan ook weinig karlieden hare hut voorbij: sommige durfden er evenwel geen drank gebruiken”.

Een echt bewijs voor hekserij was de aanwezigheid van een krans van veren die men meende in veren kussens te vinden. Als door toeval en slijtage de veren in het kussen in de vorm van een soort krans terecht gekomen waren, meende men dat die er door een heks in gestopt was. Vooral als iemand ziek was zocht men naar dergelijke kransen in een kussen. Vond men een halve krans dan had men geluk en was bijvoorbeeld een kind aan de dood ontsnapt. Als een verenkrans helemaal rondom dicht was dan was de dood heel nabij.

Er werd laatdunkend over geschreven “Draadjes vindt men allicht in de peluws; deze doen de veren ineen rollen, en ’t is geen wonder er een lapje of een strooitje bij te vinden. En al zal zoo’n rommel ook al heel weinig geleken hebben op een krans of een poppetje de verbeelding zal daar wel alles van kunnen maken, wat bijgeloovige menschen er in zien willen.”

Als sluitstuk over het bijgeloof in heksen kan nog gemeld worden dat de overtuiging bestond dat de heksen een jaarlijkse bijeenkomst hielden. Dé grote heksen samenkomdag was 1 mei, de zogenaamde Walpurgisnacht. Alle heksen kwamen dan samen hoog op een berg, midden in een woud of diep onder de grond. Het gaat natuurlijk te ver om hier te suggereren dat dit iets met de latere ‘dag van de arbeid’ te maken heeft. Maar dit grapje kunnen we tegenwoordig wel maken.

Hans van den Broek en Beppie van den Berk

[1] *Noot van de redactie:*

Volgens sommige andere bronnen was Jacob Sprenger de grootste tegenstander van Kramer en is het dan ook zeer onwaarschijnlijk dat Sprenger ook maar één letter aan het werk heeft bijgedragen. Om de Malleus aanvaard te krijgen had Kramer autoriteit nodig en dat had Jacob Sprenger, vandaar dat deze als mede-auteur werd opgevoerd. Sprenger heeft daartegen nooit geprotesteerd, omdat hij het werk waarschijnlijk niet eens heeft gelezen. De Malleus Maleficarum is geen officieel door de rooms-katholieke kerk uitgegeven boek. Het bevatte een vervalste aanbevelingsbrief van de universiteit van Keulen. Deze universiteit veroordeelde het boek zelfs omdat het onethische methoden voorschreef die niet in overeenstemming waren met de katholieke doctrine. Kramer kwam in 1490 zelf in aanraking met de inquisitie.

Opmerkelijk is, dat ‘de Heksenhamer’ later door wereldlijke rechtbanken gebruikt werd als handleiding voor de berechting van vermeende heksen, terwijl de Inquisitie en andere kerkelijke rechtbanken het schrijven afwezen.

<http://www.skepsis.nl/heksenhamer.html>

http://www.summerlands.com/crossroads/remembrance/_remembrance/malleus_maleficarum.htm

Carin Jansen.

WAT EEN SPREKER IS DIE JAN

Jan Hendrix vertelt in 2011 zijn Mierlose herinneringen

Wat er aan vooraf ging

Al van ouds heb ik interesse in de lokale historie. Vele Mierlose verhalen, en nog meer fragmenten hiervan, zijn mij bekend. Al in mijn kinderjaren hoorde ik mijn ouders sagen en legendes vertellen waarvan ik dacht; als ik later groot ben dan wil ik hier meer van weten. Mijn nieuwsgierigheid naar het verleden dreven mij dan ook naar het lidmaatschap van onze vereniging. Na jaren van onderzoek en speuren naar gegevens en wetenswaardigheden uit het Mierloos 'heem' hebben mij gemaakt tot een bescheiden 'vraagbaak'.

Om mijn 'gulzigheid' en kennis in ieder geval op peil te houden en zo mogelijk uit te breiden ben ik altijd in voor een praatje. Het is daarbij mijn streven om de fragmenten van verhalen die mij bekend zijn aan te vullen tot een betrouwbaar verhaal. Mijn voorkeur gaat uit naar de oudere inwoners die mij hun verhaal willen en kunnen vertellen. Zo kwam ik onlangs en bij toeval Jan Hendrix tegen.

Jan, een zeer aimabel en toevertrouwd lid van onze heemkundige vereniging en een zeer goed 'buurter'

is ook altijd in voor een praatje. Bovendien een rasechte Mierlonaar. Met hem sprak ik af om een keer bij hem te komen buurten. In een tijd van druk, druk en nog eens druk was de afspraak zo gemaakt. Donderdagmorgen 13 juli om 10.00 uur bij mij thuis, zei Jan. En jawel hoor, wat kan die Jan vertellen.

Bij Jan thuis

Antonius Jozef (*Toon*) Hendrix, hij werd ook wel Sef genoemd, was gehuwd met Maria (*Miet*) van de Kerkhof. Er werden vier kinderen geboren; Johannes (*Jan*)1929, Johannes Hendricus (*Jo*)1931, Henricus (*Hein*)1936 en Josephina (*Josefien*)1938. De vader van Jan kwam oorspronkelijk uit het Limburgse Maashees. Hij overleed 33 jaar oud in Mierlo op 21 februari 1938. In Mierlo hebben ze een lange tijd in de Brugstraat gewoond. Dat was in dat gedeelte vanaf de Cerisebar naar de trambrug.

In die tijd was dat nog een zandweg en heette ook 'Brugstraat' later werd het Tramweg genoemd. Over de huisvesting en de omgang met de burens waarbij 'nabuurchap' maar heel gewoon was, kon Jan zeer boeiend vertellen. De armoede die hij aan den lijve ondervond verwoordde hij alsof hij die op de dag van gisteren en vandaag weer herbeleefde. Kort en duidelijk wist hij mij te vertellen dat zijn actieradius in die tijd niet veel verder reikte dan de Brugstraat en Loeswijk. De afstand van huis naar kerk en school kon hij bijna blindelings afleggen, zo vaak had hij daar gespeeld en de weg bewandeld. Verkeersgevaar was er in die tijd minimaal.

De Brugstraat toen, later Trambrugweg

Zijn verhaal

Tijdens mijn bezoek en de vele anekdoten die hij daarbij vertelde heb ik veel aantekeningen kunnen maken. Daarmee kan ik andere verhalen of fragmenten completeren, maken of bevestigen. Zo vertelde Jan over de oorlogservaringen die hij meemaakte. Hij was toen ongeveer 10 jaar oud. Hij wist mij veel details te bevestigen van de dertien oorlogslachtoffers van den Brand, die daar door geweld omkwamen bij een noodlottig ongeval in een schuilkelder. Door eigen beleving, en vooral van horen zeggen door ouderen wist hij hier veel van.

Vliegend fort stort neer op Vaarle ?

De kracht van zijn verhaal was de overtuiging die een 82-jarige man – die er als een ‘zeventiger’ uitziet – uitstraalde. Ondanks zijn vitaliteit meende hij toch te herinneren dat er in de oorlog op Vaarle een vliegend fort was neergestort. Hierbij werden naar zijn mening acht bemanningsleden gedood. “Daar moet je maar eens naar zoeken” zei hij. Ik heb er als schrijver een ‘?’ bijgezet.

Een stukje muur bij de zusterstuin is nog op de foto te zien.

Piloot uit het Oude Raadhuis

Bij en andere jeugdherinnering stond hij zelf als toeschouwer te kijken terwijl hij niet wist – nu nog niet – wie die soldaat/piloot was die op een dag door de Duitsers met flinke drang uit het Oude Raadhuis werd meegenomen en afgevoerd. Hij dacht dat het een Engelse piloot was. Vele dorpsgenoten, waaronder Jan, hadden dit zien gebeuren. Samengeschoolde toeschouwers stonden tegenover het raadhuis tegen de muur van de zusterstuin.

Vliegtuig stort neer bij Collsehoeve

Verder hier vandaan en over de dorpsgrens heen had hij via oudere personen vernomen dat er onder Geldrop bij de Collsehoeve ook een vliegtuig was neergestort. Hij was daar als kind ook geweest maar bij een later bezoek waren er te weinig herkenningspunten om hier van een betrouwbaar feit te maken.

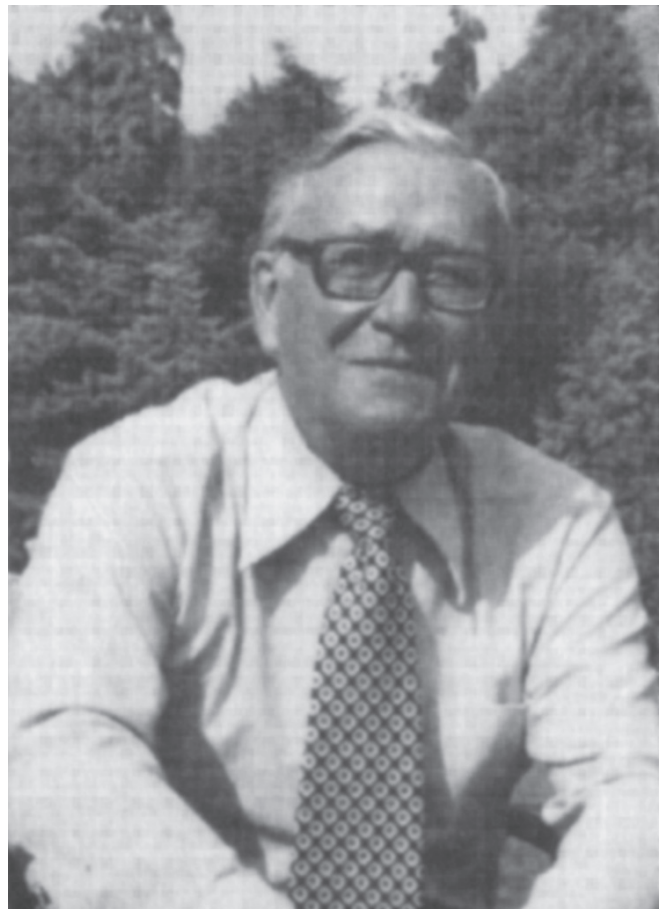
Stortte in de omgeving van het hedendaags hotel ook een vliegtuig neer?

Kerk en Pastoor

Tijdens ons gesprek werden vele thema's aangehaald en besproken. De Kerk centraal in de Mierlose gemeenschap en zeker centraal voor ieder Mierlonaar van voor en na de oorlog, kan hier niet achterwege blijven. De geloofsbeleving en vooral de handhaving van het geloof in die tijd was belangrijk. De pastoor speelde daarbij een grote sleutelrol. Veel Mierlonaren weten zich de zeer gedreven Pastoor Th. van Lierop nog wel te herinneren.

Pastoor van Lierop.

Dokter Emile Kerssemakers, huisarts

Plaats voor de notabelen

Jan vertelde van hem dat voor in de kerk tussen de banken een ruime uitsparing van kerkbanken was. Bij een overlijden was daar de ruimte om het stoffelijk overschot te plaatsen tijdens de uitvaartmis. Als er geen overlijden was en zoals op zondag een groot kerkbezoek werd verwacht, werden op die plaats een aantal losse stoelen geplaatst. Alleen de notabelen van het dorp mochten daar plaats nemen.

Dit waren onder anderen de kerkmeesters, de dokter, notaris en anderen personen waarvan de pastoor dacht dat ze status hadden. Ook was daar een plaats gereserveerd voor dokter Kerssemakers. Van hem was lang bekend dat het helemaal niet boterde tussen hem en de pastoor. De dokter

probeerde met al zijn eigenaardigheden en streken, dokter te zijn onder de mensen en voor de mensen.

Uit protest wenste Kerssemakers geen plaats te nemen op de voorhem gereserveerde stoel. Hij koos liever plaats in de banken naast iemand van wie hij uit hoofde van zijn functie wist, dat die bij de pastoor ook in een kwaad daglicht stond of naast iemand die de sacramenten waren geweigerd. Zo prikte het bij de pastoor, en kreeg de 'verstotene' een ruggensteuntje.

De overige kerkgangers die wisten hoe de dokter was en hoe deze kon handelen gniffelden stiekem om hun gedrag. Vooral als de pastoor de preekstoel beklom om zijn onderdanen toe te spreken en van bovenaf het gezelschap van notabelen kon bekijken was het gespannen in de kerk. Van bovenaf zag hij waar de dokter nu weer had plaats genomen.

Ruzie Pastoor en de Dokter

De pastoor was voor de voortplanting van de mens en de dokter voor de gezondheid van zijn patiënten. Lees hier vooral; “de moeders”. Dat dit dikwijls botsten was in Mierlo bekend. Jan en zijn moeder waren er persoonlijk bij betrokken toen de dokter een felle aanvaring kreeg met de pastoor.

De pastoor had pas de buurvrouw geadviseerd en aangespoord om haar grote gezin nog eens uit te breiden met een kind. Het was alweer een hele tijd geleden zoals de pastoor tegen haar had betoogd. De dokter vond dat dit om gezondheidsredenen niet verantwoord was. De woordenwisseling liep hierbij fel op. Jan werd hierbij door zijn moeder naar binnen gestuurd.

Vanaf de preekstoel zag de pastoor de dokter zitten.

Pastoor waakt over zijn kudde

Deze gebeurtenissen bracht zelfs de kerkgangers onder de H. Mis, maar zeer zeker na de mis, aan het praten. Om de orde en de eerbied in Godshuis te bewaren was de pastoor er altijd opuit om hieraan aanstoot te nemen, de gelovigen te behoeden of te verbieden en zelfs de goede weg te wijzen.

Door armoede gedreven hadden arme gelovigen niet altijd het geld om het plaatsengeld te betalen en kozen er voor om achter in de kerk te blijven staan. Voor het begin van de Heilige Mis ging de pastoor de kerkgangers van achter uit de kerk naar voren sturen om daar plaats te nemen en daarmee de omzet van het plaatsengeld op te drijven.

Dit gebeurde onder grote hilariteit van de overige aanwezigen. Ook dit lokte weer “gesmiespel” uit. Het ene voorval versterkte het ander. De pastoor besloot om deze reden een kerkelijke ordebewaker aan te stellen. Het was zijn taak om ieder op een zitplaats te zetten en de eredienst ordelijk en zonder gepraat te laten verlopen.

Hiervoor werden enkele dorpsgenoten aangesteld. Tijdens de dienst kregen ze een goed herkenbare sjaap om. “Stilte in Godshuis” stond daar met grote

letters op. Om zijn gezag meer kracht te geven had hij een staf met een spitse punt als “wapen” in zijn handen. De aanstelling van deze “Swies” was echter geen succes en de onrust werd alleen maar erger. De orde bewakers werden weer ontslagen.

Kermis

Tijdens de jaarlijkse kermis, van ouds her een kerkelijk feest waarbij de opening en/of de ingebruikname van de kerk werd herdacht, maakte de pastoor een inspectieronde door zijn parochie. Aangekomen op Den Heuvel daar waar de caféhouder ter plaatse ieder jaar een danstent op liet bouwen om daarin jeugdig Mierlo te vermaken en amusement te bieden.

Daar zag de pastoor, tot zijn grote ontsteltenis, boven de ingang van de danstent enkele schaars geklede dames in badpak met een laag decolleté afgebeeld. Hij sommeerde de danstenteigenaar de afbeelding direct te verwijderen of met kranten af te plakken zodat deze onzichtbaar was. Met de

afbeeldingen zouden vroomheid en de kuisheid van zijn parochianen in gevaar worden gebracht. Tegenover het café aan de Dorpstraat werd een draaimolen geplaatst. De kastelein Prinsen aan de Brugstraat liet jaarlijks een danstent bouwen.

Film in Patronaat

In de jaren kort na de oorlog organiseerde Jan Louwers met enkele anderen een filmmiddag en/of avond in het patronaatsgebouw. Het doel was om de parochianen met komische films zoals van ‘de dikke en de dunne’, ‘Charly Chaplin’ of een spannende cowboy film te vermaken. De pastoor die de zielzorg hoog in het vaandel had staan eiste steevast dat hij vooraf ieder film van het begin tot het einde had gezien. Als de film hem niet beviel of als er een scène in voorkwam die de gelovigen kwaad zouden doen of op verkeerde gedachten zouden brengen werd de film in zijn verboden en mocht de film onder geen enkele voorwaarden worden vertoond.

Jan en zijn steenpuisten

Als jongeling kwam Jan Hendrix eens bij dokter Kerssemakers. Gespannen zat hij als jonge knaap in het betrekkelijk kleine wachtkamertje van de geneesheer te wachten. Plotseling werd hij opgeschrikt door een kort vennijdig en zacht krakend belletje. De volgende patiënt mocht komen.

Jan aarzelde nog wat van schrik. Hij had al zoveel van de dokter en zijn onvoorspelbaar gedrag gehoord dat hij niet goed binnen durfde te gaan. Volgens de dokter duurde het al te lang. Met een zwaai gooide hij de wachtkamerdeur open en met een korte maar onverbiddelijke toon sommeerde

hij: “volgende patiënt. Heb jij de bel niet gehoord?”
Jan stamelde: “jawel dokter, ik kom”.

De Kers, zoals de Mierlonaren de dokter ook wel noemden, vroeg: “wat is eraan de hand, wat heb jij”? Jan, was geschrokken van het onverwachte optreden en antwoordde ”ik heb zweren op mijn arm en die doen pijn en die gaan niet weg, het wordt alleen maar erger”.

“Laat eens zien” zei de dokter. “Mmm, dat zijn steenpuisten”. Met deze conclusie moest Jan het doen. Wat dat betekende en wat de te volgen remedie tot heling was wist hij ook niet. De dokter daar in tegen wist dit wel en maar al te goed.

“Hendrix” zei hij: “Luister eens goed. Denk er aan, je mag niet janken of je moeder roepen, als je dat wel doet, dan sla ik je heel hard tegen je oren, dat je tot thuis toe moet janken. Begrepen?” Ondertussen nam hij een grote bruine fles uit het rek achter zijn behandeltafel en plukte een dot witte watten uit een doos. Op de fles stond met grote letters ‘Ether’. Hij drenkte de watten hier in, zodat ze doordrenkt waren.

Met een paar forse halen ontsmette hij de steenpuisten. “Niks zeggen, niet janken en diep adem halen”, zei de dokter. Jan deed dit, omdat hij niet anders durfde. Met een mesje of scherp voorwerp maakte de dokter de puisten open en het vuil stroomde er uit. Met flink knippen wist hij het meeste vuil te verwijderen.

Opnieuw kreeg Jan een behandeling met de wattenprop rijkelijk in ether gedrenkt. Snakkend naar adem, vechtend tegen de tranen en bijna in zijn broek doende van de pijn en schrik beet Jan op zijn tanden om maar geen geluid te geven. Na het einde van de behandeling zei de Kers “Goed gedaan jongen. Jij mag weer gaan”. Het resultaat was dat enkele dagen later de steenpuisten geheel genezen waren.

Door Rinie Weijts

